

A VILÁG TERMÉSZETVÉDELMENEK TÖRTÉNETE 1913–1933 KÖZÖTT (VÉDETT TERÜLETEK ALAPÍTÁSA)

CENTERI CSABA¹, GYULAI FERENC², PENKSZA KÁROLY³

¹SzIE-Gödöllő, Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi Tanszék

²Földhasználati és Tájgazdálkodási Tanszék

³Tájökológiai Tanszék

2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu

Kulcsszavak: természetvédelem, történet, világ, védett területek, I. világháború

Összefoglalás: A világ természetvédelmének története számos tanulsággal szolgál a jelenkori, drámai mértékben változó világban a védett természeti területek kezeléséhez. A hivatalos természetvédelem kezdetét 1872-től számítjuk, ekkor alapították a Yellowstone Nemzeti Parkot. A védett természeti területek kijelölése a kezdetekben, elsősorban a XIX. században lassan történt, de egyre több ország csatlakozott a védett területeket alapítókhoz. Jelenleg, előző cikkünk folytatásaként az I. világháború előtti évtől a gazdasági világválság befejezéséig tekintjük át a védett területek alapításának sorsát. A közölt adatok az IUCN kategóriarendszerébe sorolt védett területekre vonatkoznak.

Előzmények

Jelentős előkészítő munka után 1872-ben alakult bolygónk első nemzeti parkja (Yellowstone, 1872). Ennek előzményeiről, a park alapításáról, és az ezt követő védett területek létrehozásáról a Tájökológiai Lapok 2006. évi második számában számoltunk be (CENTERI és GYULAI 2006). Az 1872 és 1912 között eltelt 41 évben számos olyan esemény történt, amely egy ország vagy a Föld szempontjából egyedülálló volt. Ilyen, pl. az első nemzeti vagy tartományi parkok; vadvédelmi területek alapítása; az első, védett területeket kezelő kormányzati szerv létrehozása (Kanada, 1911). Beszámoltunk az egyes országok (Kanada, Mexikó, Új-Zéland, Dél-Afrika stb.), valamint az egyes kontinensek első védett területeiről is.

Az IUCN (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources), amely 1990 óta a World Conservation Union néven ismert (csak megtartotta mozaikszavas nevét), tízévente rendez World Parks Congress néven konferenciát. Az eddigi helyszínek a következők voltak:

1. Seattle (USA) – 1962, Első világkonferencia a nemzeti parkokról,
2. Yellowstone (USA) – 1972, mottó: „Nemzeti parkok – egy jobb világ örökségei”,
3. Bali (Indonézia) – 1982, mottó: „Parkok a fejlődésért”,
4. Caracas (Venezuela) – 1992, mottó: „Parkok az életért”, és végül egy év késéssel
5. Durban (Dél-Afrika) – 2003, mottó: „Határokat áthágó előnyök”.

A legutóbbi két konferencia egyik fontos eseménye volt, hogy adatbázist állítottak össze a védett természeti területekről. Az összeállítás során elsősorban a természetvédelem felügyeletét ellátó nemzeti kormányzati szervek bejelentései alapján dolgoztak, de figyelembe vették az egyes IUCN kategóriák (HTTP1, STANDOVÁR és PRIMACK 2001, CENTERI és GYULAI 2006) által megkövetelt (HTTP1) elvárásokat is. Ennek megfelelően

előfordult, hogy egyes védett területek nem kerültek bele az új összeállításba, annak ellenére, hogy a 10 évvel korábbiakban még benne voltak. Ilyenre adott okot, pl. az afrikai polgárháborúk során a védett terület drámai mértékű letarolása, jelentősen lecsökkent egyedszámú és veszélyeztetett fajok megszűlése katonai csapatok vagy polgárok élelmezése céljából.

Anyag és módszer

Az adatok ismertetésénél az IUCN legfrissebb adatait vesszük alapul, amelyet a legutóbbi, durbani konferencia alkalmával hoztak nyilvánosságra. Az adatok a 2003-ban megjelent adatbázisban szerepelnek, melyek elérhetők a WDPA (World Database on Protected Areas) honlapján is (HTTP2). Ezen belül az IUCN kategóriába besorolt területekkel foglalkozunk. A védett területek gyakran nem egybefüggők, hanem több kisebb részből állnak. Az adatbázisnak azon állományát elemeztük, amely a területeket ponttal jelöli, és nem a több részből álló területegységeket jeleníti meg. Az utóbbiak jóval nagyobb számúak, de ezekből több részterület tartozik egy-egy védett területhez. Jelen dolgozatban nem állt szándékunkban a részterületeket elemezni.

Az IUCN adatbázisban elemzett adatok száma az 1913 és 1933 közötti időszakra vonatkozóan 292, az IUCN által be nem sorolt egyéb védett nemzeti területek száma ezen kívül még 680. Az IUCN által be nem sorolt 680 védett terület közül 308 természeti emlék, 258 pedig erdőrezervátum. Léteznek ezen kívül vad- és madárrezervátumok és -menedékek, történelmi emlékhelyek, történelmi emlékművek, csaták helyszínei, egy katonai park, nemzeti és magánrezervátumok, valamint állami és tartományi parkok.

Eredmények

1913. január 1. és 1933. augusztus 21. között összesen 37 országban történt új védett terület alapítás, 36 433 026 hektáron, 292 olyan védett területet alapítottak, amely bekerült az IUCN nyilvántartásába. Ezek IUCN kategóriák szerinti megoszlását az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat Az 1913 és 1933 között alapított védett területek kategóriáinként
Table 1. The number of protected lands by categories founded between 1913 and 1933

<i>IUCN kategória</i>	<i>Alapított területek száma</i>
Ia vad terület	55
Ib szigorú természeti rezervátum	1
II nemzeti park	58
III nemzeti emlékmű	61
IV biotóp/védett fajok területe kezeléssel	61
V védett táj	35
VI védett erőforrás területkezeléssel	21
Összesen:	292

Az 1. táblázatban látható, hogy az Ib, az V és a VI kategóriák kivételével közel azonos számú (55, 58 és 61) védett terület született az egyes kategóriákban.

A védett területek alapításában 37 ország vett részt. A 37 országból 30-ban hatnál kevesebb védett terület kijelölése történt meg. A védett területek alapításának számát tekintve az USA jár az élen, közel kétszer annyi védett területet jelöltek ki, mint a sorban utána következő Kanada. Az európaiak számára kiemelt jelentőségű, hogy Svédország Kanadával együtt második a sorban, de Indonézia és az Orosz Föderáció – a maguk 25 és 17 területével – szintén kiemelt jelentőségűek.

Az egyes országok által alapított védett területek számának alakulását a 2. táblázatban tanulmányozhatjuk.

2. táblázat Az 1913 és 1933 között alapított védett területek országonként
Table 2. The number of protected lands by countries founded between 1913 and 1933

<i>Ország</i>	<i>Alapított területek száma</i>	<i>Ország</i>	<i>Alapított területek száma</i>
Belize	1	Lengyelország	2
Belorusszia	1	Olaszország	2
India	1	Spanyolország	2
Izland	1	Sierra Leone	2
Kamerun	1	Türkmenisztán	2
Kazahsztán	1	Közép-Afrikai Közt.*	3
Kongói Demokratikus Közt.*	1	Madagaszkár	3
Kuba	1	Ukrajna	3
Lettország	1	Ruanda	4
Mexikó	1	Dél-Afrikai Közt.*	4
Tanzánia	1	Chile	5
Trinidad és Tobago	1	Fülöp-szigetek	9
Turks- és Caicos-szigetek	1	Új-Zéland	15
Uganda	1	Orosz Föderáció	17
Üzbegisztán	1	Indonézia	25
Zimbabwe	1	Svédország	45
Azerbajdzsán	2	Kanada	45
Finnország	2	USA	82
Grúzia	2	Összesen:	292

*Közt. = Köztársaság

A világon elsőként, 1911-ben alakult meg a „Dominion Parks Branch” (a későbbi Parks Canada), az első kormányzati szerv volt a Földön, amely kifejezetten a védett területek kezelése céljával jött létre. Annak felismerése, hogy a védett területek kezeléséhez központi irányításra van szükség, fontos felismerés volt, és meghatározta a természetvédelem történetét. A védett területek alapításában élen álló Amerikai Egyesült Államok elmaradt ezen a téren, bár öt évvel Kanada után, 1916-ban a világon másodikként létrehozták a „United States National Park Service” nevű szervezetet. Hivatalos irányító és felügyeleti szervek hiányában nemcsak komoly természetkárosítások, de – a maihoz

képest lényegesen nagyobb számú – halálos balesetek is történtek a nemzeti parkokban. A vadászatot, az élő és élettelen természeti értékek gyűjtését nem ellenőrizte senki. A Yellowstone Nemzeti Parkban egyes látogatók ló vagy öszvérháton járták a gejzír-medencéket, és ahol vékonyabb volt a felszíni réteg, ott előfordult, hogy a hátság és gázdája alatt beszakadt a felszín, és a forró vízben komoly sérüléseket szenvedtek. A Hawaii vulkánok környékén is sokan szenvedtek égési sérülést a frissen folyó láva megtekintésekor, sőt voltak, akiket nem lehetett megmenteni. A védett geológiai értékek sem voltak biztonságban, gyakran autókkal vagy vasúti tehervagonokkal szállították feldolgozásra megkövült fákat vagy a cseppköveket. Az első védett területek, és a látogatók számának folyamatos növekedése mellett fontos felismerés volt a védelem központi szabályozásának szükségessége.

1916-ban Oroszország is jelentős lépéseket tett a védett természeti területek alapítása terén. Megalapították az első védett természeti területet Barguzin néven. Barguzin jelenleg állami természeti rezervátum (IUCN kategória: Ia), területe 374 322 ha. Barguzint követte a Kedrovaja Pad nevű terület (amely nem szerepel az IUCN listáján), 1919-ben Astrakhan (IUCN kategória: Ia) és végül az Ilmen nevű (IUCN kategória: Ia), amelyet Lenin emlékére hoztak létre. Az IUCN kategóriákból egyértelmű, hogy ezeket a területeket nem a nagyközönség számára hozták létre, sokkal inkább emberi behatástól mentes rezervátumnak szánták!

A két világháború között annyi védett területet hoztak létre, hogy azok nyomon követése szinte lehetetlennek tűnik. Itt az orosz törekvéssel ellentétes események figyelhetők meg, főleg Észak-Amerikában: olyan nagy tömegek érkeztek a védett területekre, elsősorban a nemzeti parkokba, hogy az már veszélyeztette a védelem alá helyezett értékek megóvását.

Ötven évvel a Yellowstone megalakulása után néhány ország kormányát zavarta, hogy országuk térképén nem voltak a védett területeket jelző zöld foltok. Ekkor sok védett természeti terület született úgy, hogy valójában csak papíron létezett.

Ismertebb védett területek alapítása 1913 és 1933 között

1919-ben az USA megalapította az azóta is méltán híres Grand Canyon Nemzeti Parkot (1. ábra), és további, azóta híressé vált védett terület (pl. Dinosaur, Casa Grande Ruins, Aztec Ruins, Craters of the Moon, Death Valley, Saguaro Nemzeti Emlékhely, valamint 1915 és 1930 között nemzeti parkok: Rocky Mountain, Lassen Volcanic, Haleakala, Hawaii Volcanoes, Denali, Acadia, Hot Springs, Bryce Canyon, Glacier Bay, Shenandoah, Grand Teton, Carlsbad Caverns) alapításával gazdagította a védett természeti értékek körét.

Kanada 1913 és 1929 között a következő nemzeti parkokat alapította. Elk Island, Mt. Revelstoke, Kootenay, Wood Buffalo, Prince Albert és Riding Mountain.

1921-ben Holland kezdeményezésre Indonéziában hozták létre az Udjong Kulon Panaitan nevű védett területet a jávai rinocérosz (*Rhinoceros sondaicus*) védelmére.

1922-ben alakult meg a természetvédelem történetében fontos szerepet játszó Gran Paradiso nevű területen a Gran Paradiso Nemzeti Park. 1923-ban pedig megalakult az Abruzzo Nemzeti Park Olaszországban.

1. ábra A Grand Canyon Nemzeti Park látképe
Figure 1. Panorama of the Grand Canyon National Park

1925-ben az afrikai kontinens szívében hozták létre az Albert Nemzeti Parkot. Megalakulása annak köszönhető, hogy a belga Albert Király 1919-ben ellátogatott a Yellowstone Nemzeti Parkba, ott töltött egy éjszakát, és a híres táj mély benyomást tett rá. Életre hívott egy autonóm intézményt, amely a védett területekért – így az Albert Nemzeti Park kialakításáért, majd később működtetéséért és kezeléséért – volt felelős. Az intézmény élén 1960-ig Victor van Straelen állt. Ekkor vált független állammá Zaire, elszakadt a belga anyaországtól.

Ázsiában az amerikaiak a Fülöp-szigeteken 15 nemzeti park alapításával vezették be a nemzeti park fogalmát.

1925-ben francia kezdeményezésre Kambodzsában megalapították az Angkor nevű nemzeti parkot.

1926-ban Olaszország megalapította a Bubasci Rezervátumot Szomáliában. Később a rezervátum nemzeti park státuszt kapott. Ugyancsak 1926-ban alakult Dél-Afrikában a

Sabie és a Shingwedzi rezervátumokból Afrika első nemzeti parkja, a világhíres Krüger Nemzeti Park. A nemzeti park története még 1869-re nyúlik vissza, akkor találtak aranyat Lydenburg területén. A környékbeli Mpumalanga gyakorlatilag ismeretlen volt a fehér ember számára, de hamar kedvelt vadászterületté vált az arany felfedezésével. A farmerek legelőt kerestek, és persze vadásztak is. A terület gazdag volt vadakban, így a hivatásos vadászok az elefántcsontért, tülkökért, agancsokért és bundájukért/bőrükért is lőtték az állatokat, míg mások csak trófeagyűjtők voltak vagy éppen természetkutatók. A megszorodó emberi jelenlét a vadállomány gyors csökkenését eredményezte, ezért 1884-ben Krüger (Stephanus Johannes Paulus, 1825–1904 között élt) elnök javasolta vadrezervátum létrehozását a Mpumalanga gyorsan fogyatkozó vadállományának védelmére. Ebben az időben Krüger volt az egyetlen, aki felemelte szavát a terület védelmére, és csak nagyon kevesen támogatták elképzelését. A Crocodile és Sabie folyók közötti terület csak 14 évvel később, 1898. március 26-án került védelem alá, az állatokat bármilyen módon bántalmazókat a törvény sújtotta. 1899-ben kitört a háború a búrok és az angolok között, így a vadrezervátum feledésbe merült, mindkét fél élelmiszerraktárnak használta a rezervátum területét. 1902-ben Lord Milner vonta újra védelem alá a rezervátumot és James-Stevenson Hamiltont nevezte ki vadőrnek, aki 40 évig látta el ezt a posztot. A Krüger alapítását 1933-ban két újabb nemzeti park követte: a Kalahari Gemsbok és az Addo Elephant.

1928-ban Indiában megalakult a Manas menedék, a későbbi Manas Nemzeti Park.

1929-ben a brit Guyana területén alakult a Kaieteur nevű védett terület, amely később nemzeti park lett.

1933-ban Londonban aláírták az afrikai fauna és flóra megőrzéséről szóló nemzetközi egyezményt. A dokumentum tartalmazta a nemzeti park fogalmának nemzetközi szinten is elfogadható kiváló leírását. A belgák alkalmazták is az egyezményben leírtakat az afrikai nemzeti parkjaik alapítása során, de ebben az időben egyedül maradtak ezzel a törekvésükkel. A franciák nem vitték magukkal a magasoszt eszméket francia földre, bár Madagaszkáron 10, említésre méltó természeti rezervátum hálózatát kezdték kiépíteni. Az angolok, akik az 1933-as egyezmény aláírásának kezdeményezői voltak, maradtak a vadrezervátumok alapításánál (HTTP3).

Az ismertetett időszakra vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy nem csak a védett területek száma és területe nőtt örömteli módon, de fontos felismerés történt a védett területek központi irányítására vonatkozóan. Több ország is létrehozta állami szervezetét a védett területek kezelése, a kutatás szervezése és a látogatók irányítása céljából. Ugyanakkor divat is lett védett területet alapítani, amely „csak papíron” létező védelmet eredményezett.

Irodalom

CENTERI Cs., GYULAI F. 2006: A világ természetvédelmének történelmi kezdetei a védett területek kialakítására vonatkozóan. Tájékológiai Lapok 4: 427–432.

HTTP1: <http://www.iucn.org/>

HTTP2: <http://www.unep-wcmc.org/wdpa/>

HTTP3: http://www.strath.ac.uk/Departments/Geography/course_materials/cnr/lecture13/cnr Lec_13.html (már nem él az oldal, a szerzőknél elérhető)

THE BEGGINING OF NATURE CONSERVATION HISTORY CONCERNING THE
DESIGNATION OF PROTECTED AREAS

C. CENTERI¹, F. GYULAF, K. PENKSZA³

¹SIU, Institute of Environment and Landscape Management, Dept. of Nature Conservation

²Dept. of Land Use and Landscape Management

Dept. of Landscape Ecology

H-2100 Gödöllő, Páter K. u. 1.

e-mail: Centeri.Csaba@kti.szie.hu

Keywords: nature conservation, history, world, protected areas, First World War

The history of nature conservation of the world provides us numerous lessons for handling nature conservation areas in the present, dramatically fast changing world. The official beginning of nature conservation is 1872 when Yellowstone National Park was established. At the beginning, especially in the 20th century, the designation of the natural areas happened slowly but increasing number of countries joined and founded protected areas. In the present we wish to continue our previous article, introducing the foundation of protected lands from the beginning of the year before the First World War until The Great Depression. Examined data refers to the protected lands included in IUCN database and categorized by the IUCN categories.